

УДК 81'255:(808.7+61)

«МОДЕЛЬ РОЗПОДІЛУ ЗУСИЛЬ» Д. ЖИЛЯ ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

**Поворознюк Р.В., к. філ. н., доцент,
докторант кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**

У статті проаналізовано основні передумови та складники «Моделі розподілу зусиль» Д. Жилья в застосуванні до усного перекладу. Наводяться формули, що сприяють оптимальному докладанню зусиль у різних видах інтерпретативної діяльності, окреслені шляхи подальшого розвитку даної моделі для застосування в різних ситуаціях міжмовної взаємодії.

Ключові слова: «модель розподілу зусиль», інформативно-обробний потенціал, «еквілібристична гіпотеза», усний переклад.

В статье проанализированы основные предпосылки и составляющие «Модели распределения усилий» Д. Жилья в применении к устному переводу. Приводятся формулы, способствующие оптимальному приложению усилий в различных видах интерпретативной деятельности, указаны пути дальнейшего развития данной модели для применения в различных ситуациях межъязыкового взаимодействия.

Ключевые слова: «модель распределения усилий», информативно-обрабатывающий потенциал, «эквивалиристическая гипотеза», устный перевод.

Povoroznyuk R.V. APPLICATION OF EFFORT MODEL BY D.GILE AS A PRE-REQUISITE OF SUCCESSFUL INTERPRETATION

The article analyzes D. Gile's "Effort model" grounds and constitutive elements affecting the process of interpretation. Formulae providing for the optimum deployment of resources under various modes of interpreting are given, ways of model's advancement and adaptation to diverse circumstances of the inter-lingual medication are outlined.

Key words: "Effort model", processing capacity, "Tightrope Hypothesis", interpreting.

Постановка проблеми. У 90-і рр. ХХ ст. Д. Жиль, видатний теоретик і усний перекладач, президент *École Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs (ESIT)* при паризькому університеті Paris III – Sorbonne Nouvelle, розробив когнітивну модель перекладу, центральне місце в якій посідає розбіжність між наявними та витраченими ресурсами уваги, тобто їхній розподіл на кожному з етапів перекладу. Дана модель отримала назву *Effort model* («Модель розподілу зусиль») і розмежувала різновиди усного перекладу як види діяльності, в яких застосовуються різні когнітивні механізми, виявляються різні рівні активованої свідомості через різні типи операцій [5; 4].

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати основні передумови та складники «Моделі розподілу зусиль» Д. Жилья в застосуванні до усного перекладу

Виклад основного матеріалу. «Модель розподілу зусиль» Д. Жилья ґрунтується на двох основоположних принципах:

1) усний переклад вимагає певної «ментальної енергії», яка доступна перекладачеві лише в обмежених обсягах:

2) усний переклад «задіює майже всю наявну ментальну енергію, проте часто вимагає ще більше, й за відсутності доступу до запасів ментальної енергії ефективність перекладача знижується» [4, с. 161].

Д. Жиль робить висновок, що це «зниження ефективності» може впливати не з браку лінгвального або екстралінгвального знання й недосконалих умов продукування оригінального тексту (погана чутність, сильний акцент мовця тощо), які традиційно відносилися до основних перешкод на шляху здійснення усного перекладу, а з особливих механізмів обробки інформації, що варіюють згідно з індивідуальними здібностями, етапами перекладацького процесу й різновидами перекладацької діяльності.

Інформативно-обробний потенціал (*processing capacity*) включає як автоматичні, так і неавтоматичні ментальні операції, які Д. Жиль називає «зусиллями» [11, с. 61–62]. Автоматичні операції є або вродженими (інтуїтивними), або відтренованими до такої міри, що їх надзвичайно важко контролювати або редагувати (реакція є «пасивним», тобто автоматичним

наслідком стимулу). Оскільки автоматизм переносить дані операції в царину «до-уваги» (pre-attentive processes), тобто початкової стадії інтерпретації, вони, як правило, ігноруються мозком як «стимули, якими можна знехтувати» (to-be-ignored stimuli) [3, с. 84–86].

Натомість неавтоматичні «зусилля», до яких Д. Жиль відносить: 1) слухання й аналіз (Listening and Analysis Effort (L)), 2) запам'ятовування (Memory Effort (M)), 3) створення цільового тексту (Production Effort (P)), задіють весь інформативно-обробний потенціал перекладача. У синхронному перекладі ментальна енергія витрачається переважним чином на одночасне слухання й аналіз, намагання здійснити максимальну обробку інформації в найкоротший відтинок часу й постійне звіряння інформації, що міститься в короткостроковій (оперативній, сенсорній) та довгостроковій пам'яті задля прийняття перекладацьких рішень.

Короткострокова пам'ять синхронного перекладача працює в контрольованому (неавтоматичному) режимі, оскільки сегментація цільового тексту та швидкість відкладення інформаційних фрагментів визначається сегментацією оригінального тексту й швидкістю мовлення носія МО [4, с. 62].

Оптимальне сполучення зусиль 1) слухання й аналізу, а також 2) запам'ятовування призводить до успішного 3) створення цільового тексту, тобто переформулювання оригіналу. Цей процес є не менш далеким від автоматизму й ускладнюється існуванням наступних перешкод: незбігом концептуально-предметних обширів носія МО й перекладача (перекладач найчастіше поступається обізнаністю в доповідачевій царині), необхідністю розпочинати переклад ще до того, як носій МО закінчив свою думку, боротьбою з інтерференцією МО.

Найважливішим і одночасно найменш автоматичним, тобто тим, що вимагає максимальної концентрації перекладача, є координаційне зусилля (Coordination Effort (C)), яке Л. Лісон ототожнює з «авіадиспетчером, який розподіляє увагу між слуханням, аналізом та авторедагуванням» [9, с. 57]. Координаційне зусилля є одночасно спробою поєднання (L + M + P) й розподілення сфер застосування дискретних неавтоматичних операцій (L/M/P), оскільки найбільший стрес викликають ситуації, за яких перекладач змушений концентрувати всі ментальні операції для відтворення одного фрагмента тексту (наприклад, у приміщенні шумно, мовець із сильним

акцентом виголошує повідомлення, присвячене вузькоспеціальній медичній проблемі, та ще й застосовуючи велику кількість абревіатур, прецизійних елементів тощо).

А. Крістон слушно наголошує, що «секрет майстерного перекладу полягає в майстерному координуванні» (The art of smooth interpretation is based on the art of smooth coordination, [8, с. 81]), оскільки координаційні зусилля є засобом опанування й удосконалення інформативно-обробного потенціалу. Збоїв в перекладі відбуваються тоді, коли текст МО є занадто ємним з точки зору загального інформативно-обробного потенціалу, тобто перевищує наявні в перекладача спроможності до інформаційної обробки, що призводить до «перенасичення» (saturation) і припинення координаційних зусиль. Якщо збій відбувся під час застосування одного з різновидів неавтоматичних ментальних операцій (окремого зусилля), тобто інформативно-обробного потенціалу перекладача не вистачає для виконання конкретного завдання, спостерігається «індивідуальний інформативно-обробний дефіцит» (individual deficit) [4, с. 190].

Принцип розподілу процесу усного перекладу на окремі стадії, пов'язані з виконанням конкретних ментальних операцій, і принцип верховенства «координаційного зусилля» над іншими лягли в основу «еквілібристичної гіпотези» (Tightrope Hypothesis), яка й пояснює феномен нееквівалентного відтворення тексту найдосвідченішими майстрами своєї справи [6]. Більшість часу усні перекладачі працюють на межі «перенасичення» власного інформативно-обробного потенціалу. Крім того, в ситуації спонтанного виголошення тексту дуже важко розсудливо підходити до проблеми розподілення ментальних ресурсів, створення ієрархії зусиль з точки зору їхньої інформативно-обробної ємності («конкурентна гіпотеза» щодо застосування перекладацьких зусиль [7, с. 6], яка передбачає постійну конкурентну боротьбу за ментальну енергію на етапі реалізації кожного із зусиль) тощо.

«Еквілібристична гіпотеза» Д. Жилия також застосовується тоді, коли необхідно визначити «тригер», що запускає «ефект доміно» (failure sequence) в усному перекладі [6, с. 157]. Якщо перекладач змушений економити ментальну енергію, необхідну для здійснення операції на одному відтинку тексту задля вдосконалення іншого цільового відтинку, хиби перекладу стають помітними не зразу, проте накопичуються експоненціально.

Важливим етапом розробки «Моделі розподілу зусиль» було створення математичних формул, що описують послідовність перекладацьких дій та дозволяють на їхній основі зіставити різні види усного перекладу, склавши алгоритм успішного докладання зусиль у цій галузі міжмовної інтеракції. Оскільки Д. Жиль має багатий досвід переважно синхронного перекладу, він слушно екстраполює свої спостереження на розмаїту систему формул і робить загальні висновки, що можуть стосуватися в цілому й інших різновидів усного відтворення оригіналу.

До них відносяться, зокрема, математичне втілення природи синхронного перекладу як процесу послідовного докладання дискретних зусиль:

$$SI = L + M + P + C, \quad (1)$$

де SI – синхронний переклад, L – зусилля слухання й аналізу, M – зусилля запам'ятовування, P – зусилля створення цільового тексту, C – координаційне зусилля.

Успіх перекладу забезпечується співвідношенням інформативно-обробного потенціалу, наявного в перекладача, й інформативно-обробного потенціалу, необхідного для відтворення усього тексту або здійснення конкретних ментальних операцій:

$$TR \leq TA, \quad (2)$$

де TA – наявний інформативно-обробний потенціал, TR – необхідний інформативно-обробний потенціал.

Формула загального інформативно-обробного потенціалу, необхідного для успішного здійснення перекладу, відображає комплексне застосування перекладацьких зусиль:

$$TR = LR + MR + PR + CR, \quad (3)$$

де TR – необхідний інформативно-обробний потенціал, LR – необхідне зусилля слухання й аналізу, MR – необхідне зусилля запам'ятовування, PR – необхідне зусилля створення цільового тексту, CR – необхідне координаційне зусилля.

Дослідник свідомо ухиляється від порівняння тривалості докладання й кількісного вираження описаних перекладацьких зусиль, бо «внаслідок значної варіативності вимог, пов'язаних із перекладом окремих фрагментів цільового тексту, інформативно-обробний потенціал, необхідний для докладання перекладацького зусилля, відрізняється. Цю різницю можна виміряти в секундах або долях секунди» [8, с. 81].

Аби перенасичення інформативно-обробного потенціалу не загрожувало успіхові

перекладу, необхідно, щоб сума необхідних зусиль (необхідний інформативно-обробний потенціал) була меншою, аніж сума наявних у перекладача в конкретний момент часу:

$$TA > LR + MR + PR + CR, \quad (4)$$

Де TA – наявний інформативно-обробний потенціал, LR – необхідне зусилля слухання й аналізу, MR – необхідне зусилля запам'ятовування, PR – необхідне зусилля створення цільового тексту, CR – необхідне координаційне зусилля.

Дотримання даних формул дозволяє уникнути «ефекту доміно», бо перекладач, як еквілібрист, що рухається по канату, відчуваючи наближення стадії «перенасичення» власного інформативно-обробного потенціалу, починає перерозподіляти наявні ресурси так, щоб докладання зусиль не призвело до виникнення пробоїн або надмірних ущільнень інформації.

Узагальнити процес послідовного перекладу, одночасно прогнозуючи його успішність або хиби, дозволяють наступні формули:

Фаза слухання й переформулювання:

$$CI = L + M + N, \quad (5)$$

де CI – послідовний переклад, L – зусилля слухання й аналізу, M – зусилля запам'ятовування, N – зусилля нотування (перекладацький скоропис)

Фаза реконструкції змісту:

$$CI = Rem + Read + P, \quad (6)$$

де CI – послідовний переклад, Rem – зусилля відтворення оригінального повідомлення з короткострокової пам'яті, $Read$ – зусилля розшифровки скорописних символів, P – зусилля створення цільового тексту.

Як бачимо з вищенаведених формул, послідовний переклад має складнішу, порівняно із синхронним, структуру, бо налічує дві фази. Демаркаційна лінія між фазами проходить у момент нотування, бо перекладацький скоропис є не тільки превентивним засобом уникнення помилок, а й найбільш емним зусиллям з точки зору інформативної обробки. Мінімізувати час, що витрачається на нотування, можна тільки шляхом постійних тренувань і вироблення системи перекладацького скоропису, що відповідає індивідуальному стилю й уподобанням користувача. Зміщення фокусу уваги з нотування одразу вивільнить ресурси, потрібні для слухання й аналізу, найбільш важливого етапу першої фази послідовного перекладу.

Не применшуючи повноту й точність двофазної моделі послідовного перекладу, А. Крістон слушно асоціює її з «тривалим

послідовним перекладом» (long consecutive interpretation або long consec), за якого тлумач працює з довгими мовленнєвими фрагментами й покладається не тільки на ресурси короткотривалої пам'яті, а й перекладацьке нотування [8, с. 81]. Натомість громадський переклад, що є діалогічною формою послідовного перекладу, вкладається в модель «короткого послідовного перекладу» (short consecutive interpretation або short consec), який передбачає відтворення коротких реплік (або їхніх фрагментів) без опори на скорописні нотатки [12, с. 172]. Модель короткого послідовного перекладу тотожна тій, що описує різновид синхронного перекладу *chuchotage*:

$$\text{short CI} = L + M + P + C, \quad (7)$$

де short CI – короткий послідовний переклад, L – зусилля слухання й аналізу, M – зусилля запам'ятовування, P – зусилля створення цільового тексту, C – координаційне зусилля.

Тим часом А. Крістон указує на суттєву відмінність короткого послідовного перекладу від синхронного: репліки носія МО є нетривалими й відносно простими, перекладачеві не треба відтворювати інформацію одночасно із прослуховуванням оригінального тексту, що знижує стресове навантаження, проте сповільнює загальний процес репродукування інформації й змушує перекладача копіювати манеру носія МО (ритміку, інтонацію, інколи навіть вимову окремих слів), що неодмінно призводить до інтерференції [8, с. 81].

Зниження інформативно-обробної ємності в короткому послідовному перекладі може залежати від підготовленості як перекладача, так і носія МО. Так, носій МО свідомо сповільнює свій мовленнєвий потік, членує речення на коротші відтинки за допомогою пауз, аби не ускладнювати завдання перекладача [2, с. 218].

Використання тексту як опори транспортує усний переклад в іншу дискурсно-модальну площину: окрім суто фонічної реалізації, перекладацький дискурс тепер включатиме й графічну складову, що існує паралельно й відносно незалежно від фонічної (наприклад, перекладацький скоропис – це символічне втілення ідей носія МО, радше ніж його слів). Тому деякі дослідники вагаються, до якої категорії слід віднести, зокрема, переклад з аркуша – «суто письмового» чи «суто усного» відтворення [4; 13].

Д. Жиль пропонує розглядати переклад з аркуша в обрисах наступної моделі [4, с. 179]:

$$ST = \text{Read} + M + P + C, \quad (8)$$

де ST – переклад з аркуша, Read – зусилля прочитання тексту, M – зусилля запам'ятовування, P – зусилля створення цільового тексту, C – координаційне зусилля.

Як бачимо, зусилля прочитання тексту (Read) замінило в моделі зусилля слухання й аналізу. За даними деяких психолінгвістів цим і пояснюється менше, порівняно із синхронним або послідовним перекладом, навантаження на короткострокову пам'ять: людина легше обробляє інформацію, отриману з прочитаного тексту, аніж «на слух» [10].

Крім того, відтворюючи текст з аркушу, перекладач працює у власному ритмі, членуючи речення так, як йому це зручно, що також знижує рівень стресу. Проте зворотним боком медалі цього самостійного членування й позірної незалежності від носія МО є те, що перекладач втрачає паралінгвальні підказки, які він свідомо або підсвідомо зчитує й копіює в інтонації, паузах, гезитаціях мовця. На практиці перекладач, що працює з непідготованим текстом та ще й з парою мов, що дуже відрізняються за своїми структурно-граматичними характеристиками, змушений витратити більше часу на те, аби вловити загальну думку, яку потім необхідно переформулювати в цільовому тексті.

Порівняно з послідовним перекладом, переклад з аркуша зазвичай містить більше випадків інтерференції МО, оскільки звучання оригінального висловлювання «вивірюється» з пам'яті набагато швидше, аніж візуальний образ друкованих літер [4, с. 181].

Висновки. Із представленого вище огляду можна зробити наступні висновки:

1) інформативно-обробний потенціал варіює відповідно до індивідуальних здібностей і психотипу усного перекладача, аспектів міжмовної комунікації, складності оригінального тексту тощо;

2) його реалізація може бути описана в рамках «конкурентної», або «еквілібристичної» моделі докладання перекладацьких зусиль. Обидві моделі підкреслюють верховенство координаційного зусилля над іншими видами неавтоматичних розумових операцій;

3) різновиди усного перекладу відрізняються одне від одного не модусом реалізації, а комбінацією й черговістю перекладацьких зусиль.

Перспективи застосування теоретичного доробку Д. Жиль полягають в описі й аналізі етапів реалізації перекладу, вирізненні

конвергентних і дивергентних рис його різновидів, прогнозуванні оптимальності перекладу з огляду на досягнення мети – еквівалентного відтворення інформації оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Agrifoglio, Marjorie. Sight translation and interpreting. A comparative analysis of constraints and failures / Marjorie Agrifoglio // *Interpreting*. – 2004. – 6(1). – С. 43–67.
2. Angermeyer, Philipp Sebastian. Speak English Or What? Codeswitching and Interpreter Use in New York City Courts / Philipp Sebastian Angermeyer. – Oxford : Oxford University Press, 2015. – 272 с.
3. Cognitive Psychotherapy: Theory and Practice, ed. by Carlo Perris, Ivy M. Blackburn, Hjordis Perris. – Berlin, Heidelberg : Springer, 2011. – 422 с.
4. Gile, Daniel. Basic concepts and models for translator and interpreter training / D. Gile. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1995. – 283 с.
5. Gile, Daniel. Consecutivevs. Simultaneous: which is more accurate? / DanielGile // *Tsuuyakukenyuu – Interpretation Studies*. – 2001. – 1(1). – С. 8–20.
6. Gile, Daniel. Testing the Effort Models' tightrope hypothesis in simultaneous interpreting – A contribution / Daniel Gile // *Journal of Linguistics*. – 1999. – 23. – С. 153–172.
7. Huo Siliang, Helen. Grammatical Performance in Simultaneous Interpretation: An Error Analysis: A Research Paper Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in Linguistics / HelenHuoSiliang. – Hong Kong : The Chinese University of Hong Kong, 2005. – 49 с.
8. Kriston, Andrea. The importance of memory training in interpretation / Andrea Kriston // *Professional communication and translation studies*. – 2012. – 5 (1-2). – С. 79–86.
9. Leeson, Lorraine. Making the Effort in Simultaneous Interpreting / Lorraine Leeson // *Topics in Signed Language Interpreting: Theory and Practice*, ed. by Terry Janzen. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2005. – 360 с.
10. Michael, Erica B., Keller, Timothy A., Carpeter, Patricia A., Just, Marcel Adam. fMRI Investigation of Sentence Comprehension by Eye and by Ear: Modality Fingerprints on Cognitive Processes / Erica B. Michael, Timothy A. Keller, Patricia A. Carpeter, Marcel Adam Just // *Human Brain Mapping*. – 2001. – 13. – С. 239–252.
11. *The Routledge Companion to Translation Studies*, ed. by J. Munday. – Abingdon, UK : Routledge, 2009. – 304 с.
12. *The Routledge Handbook of Interpreting*, ed. by Holly Mikkelsen, Renée Jourdenais. – Abingdon, UK : Routledge, 2015. – 468 с.
13. Viezzi, Maurizio. Sight translation, simultaneous interpretation and information retention / Maurizio Viezzi // *Aspects of Applied and Experimental Research on Conference Interpretation*, ed. by L. Gran and C. Taylor. – Udine : Campanotto, 1989. – С. 54–60.